

KONGREGACIJA ZA VERSKI NAUK

Placuit Deo – Bog je hotel

Pismo škofom katoliške Cerkve o nekaterih vidikih krščanskega zveličanja

1. Uvod

1. »Bog je v svoji dobroti in modrosti hotel razodeti skrivnost svoje volje (Ef 1,9), da bi ljudje po Kristusu, učlovečeni Besedi, imeli v Svetem Duhu dostop k Očetu in bi postali deležni božje narave (prim. Ef 2,18; 2 Pt 1,4). [...] Ta najgloblja resnica, ki jo to razodetje razkriva o Bogu in o človekovem odrešenju, nam sije v Kristusu, ki je hkrati srednik in polnost vsega razodetja.«¹ Nauk o zveličanju v Kristusu je treba vedno znova poglobljati. Cerkev se z jasnim pogledom na Gospoda Jezusa v materinski ljubezni obrača na vse ljudi, da bi jim oznanila celoten Očetov načrt o zavezi. Oče je sklenil, da po Svetem Duhu »vse zedini v Kristusu kot glavi« (Ef 1,10). Predloženi dokument želi na podlagi izročila vere in s posebnim ozirom na nauk papeža Frančiška poudariti nekatere vidike krščanskega zveličanja, katerega pojmovanje je danes oteženo zaradi kulturnih sprememb.

Congregazione per la Dottrina della Fede, Lettera Placuit Deo ai Vescovi della Chiesa cattolica su alcuni aspetti della salvezza cristiana, Città del Vaticano, 1. 3. 2018. Prevedel Anton Štrukelj.

2. Vpliv sedanjih kulturnih sprememb na krščansko pojmovanje zveličanja

2. Današnji svet s težavo sprejema krščansko veroizpoved, ki oznanja Jezusa kot edinega Odrešenika celotnega človeka in vsega človeštva (prim. Apd 4,12; Rim 3,23–24; 1 Tim 2,4–5; Tit 2,11–15).² Po eni strani se individualizem, naravnani na avtonomni subjekt, nagiba k temu, da gleda na človeka kakor na bitje, katerega urenitvenje je odvisno samo od njegovih moči.³ V takšnem gledanju je Kristusov lik bolj zgled, ki z besedami in dejanji spodbuja k dobrim delom; ni pa oseba, ki spreminja človeško stanje in ga po Duhu sprejema v novo bivanje, spravljeno z Očetom in med seboj (prim. 2 Kor 5,19; Ef 2,18). Po drugi strani se širi gledanje zgolj notranjega zveličanja, ki morda prebujajo močno osebno prepričanje ali močan občutek zedinjenja z Bogom. A to ne spreminja, ozdravlja in prenavlja naših odnosov z drugimi in ustvarjenim svetom. V tem pogledu je težko dojeti smisel učlovečenja Besede, po katerem je Gospod – za nas ljudi in za naše zveličanje – postal član človeške družine ter sprejel naše meso in našo zgodovino.

3. Papež Frančišek se je pri svojem rednem učiteljstvu pogosto dotaknil dveh teženj, ki se pokrivata s pravkar nakazanimi odkloni in v nekaterih točkah kažeta podobnost z dvema starima zmotama, namreč pelagianizmom in gnosticizmom.⁴ V naših dneh uspeva novi pelagianizem, po katerem si povsem avtonomni posameznik domišlja, da odrešuje sam sebe, ne da bi priznaval, da je njegovo bitje v globini odvisno od Boga in drugih. Zveličanje zato pričakujejo od moči posameznika ali od čisto človeških struktur, ki pa ne morejo sprejeti novosti Duha.⁵ Oblika novega gnosticizma pa propagira povsem notranje zveličanje, zaprto v subjektivizmu.⁶ Takšno zveličanje naj bi obstajalo v tem, da se razum »ne povzdigne nad Kristusovo meso k skrivnostim neznanega božanstva«. ⁷ Osebo hočejo osvoboditi telesa in snovnega sveta: v osebi ne spoznavamo več sledov Stvarnikove previdnosti, ampak samo stvarnost brez smisla, ki bi bila tuja dejanski istovetnosti osebe in bi mogli z njo ravnati, kakor se človeku zljubi.⁸ Seveda je jasno, da hoče

primerjava z zmotama pelagianizma in gnosticizma nakazati le splošne značilnosti, ne da bi natančno presodili stari zmoti. Velika je namreč razlika med današnjim zgodovinskim okvirom, ki ga zaznamuje sekularizacija, in položajem prvih krščanskih stoletij, ko sta ti zmoti nastali.⁹ Zato ker sta gnosticizem in pelagianizem trajni nevarnosti za napačno pojmovanje svetopisemske vere, je mogoče najti neko podobnost s pravkar opisanimi težnjami našega časa.

4. Individualizem novega pelagianizma, pa tudi preziranje telesa v novem gnosticizmu pačita izpovedovanje vere v Kristusa, edinega in vesoljnega Odrešenika. Kako bi mogel Kristus vzpostaviti zvezo s celotno človeško družino, če bi bil človek osamljen posameznik, ki bi se mogel uresničevati samo z lastnimi močmi, kakor si umišlja novi pelagianizem? In kako bi zveličanje moglo priti do nas po Jezusovem učlovečenju, njegovem življenju, smrti in vstajenju v njegovem telesu, če bi bilo pomembno samo tisto, kar človekovo notranjost osvobaja od omejitev telesa in stvari, kakor misli novi gnosticizem? Spričo teh tokov bi predloženi dokument rad poudaril, da zveličanje obstaja v našem zedinjenju s Kristusom, ki je s svojim učlovečenjem, svojim življenjem, smrtjo in vstajenjem vzpostavil nov red odnosov z Očetom in med ljudmi. Kristus je naše zveličanje po daru svojega Duha sprejel v ta red. Tako se moremo kot sinovi in hčere v Sinu zediniti z Očetom ter postati eno telo v »Prvorojenem med mnogimi brati« (Rim 8,29).

3. Človeško hrepenenje po zveličanju

5. Človek se neposredno ali posredno doživlja kot uganka: kdo sem, ki živim, a počela svojega bivanja nimam v sebi? Vsaka oseba na svoj način išče srečo in si prizadeva, da bi jo dosegla z uporabo sredstev, ki jih ima na voljo. To splošno hrepenenje pa ne pride nujno do besede in izraza. Je veliko bolj skrivno in skrito, kakor se zdi, ter se pokaže predvsem v stiskah. Pogosto se prekriva z upanjem na telesno zdravje. Včasih si privzame obliko

skrbi za večjo gospodarsko blaginjo. Pogosto se kaže v želji po notranjem miru in neobremenjenem sožitju z bližnjimi. Stremenje po zveličanju se kaže kot prizadevanje za višjo dobrotno, a ima na sebi vedno tudi znamenje upora in premagovanja bolečine. Boju za dosego dobrega se pridružuje prizadevanje za varstvo pred zlom: pred nevednostjo in zmoto, pred krhkostjo in slabostjo, pred boleznijo in smrtjo.

6. Vera v Kristusa, ki zavrača vsako težnjo po samouresničenju, nas uči, da se more to hrepenenje povsem izpolniti samo tedaj, ko Bog to sam omogoči in nas pritegne k sebi. Resnično človekovo zveličanje ne obstaja v rečeh, dobrem glasu ali samovšečnosti.¹⁰ Nič ustvarjenega ne more človeka povsem izpolniti, ker nas je Bog določil za občestvo s seboj in je naše srce nemirno, dokler se ne spočije v njem.¹¹ »Človekova poklicanost je v resnici samo ena, to se pravi božja.«¹² Razodetje se zato ne omeji na to, da bi oznanjalo zveličanje kot odgovor na vsa naša pričakovanja. »Če bi odrešenje presojali ali merili po bivanjskih potrebah ljudi, kako bi tedaj mogli zavrniti sum, da smo si ustvarili boga odrešenika, ki je narejen po podobi naših potreb?«¹³

7. Vrhu tega moramo poudariti, da po svetopisemski veri izvor zla ni v tvarnem, telesnem svetu, ki bi ga doživljali kot omejitve ali ječo, iz katere bi morali biti rešeni. Vera nasprotno oznanja, da je svet dober, ker ga je ustvaril Bog (prim. 1 Mz 1,31; Modr 1,13–14; 1 Tim 4,4), in da zlo, ki človeku najbolj škoduje, prihaja iz njegovega srca (prim. Mt 15,18–19; 1 Mz 3,1–19). Z grehom je človek zapustil vir ljubezni. Tako se znajde v navideznih oblikah ljubezni, ki ga vedno bolj zapirajo v samega sebe. Ta ločitev od Boga – od tistega, ki je vir občestva in življenja – uničuje harmonijo med ljudi ter med ljudmi in svetom, vodi pa h gospostvu razdvojenosti in smrti (prim. Rim 5,12). Zveličanje, ki nam ga oznanja vera, se ne tiče samo naše notranjosti, ampak naše celotne človeškosti. Celotna oseba, telo in duša, je namreč po Božji ljubezni ustvarjena po Božji podobi in sličnosti ter je poklicana, da živi v občestvu z njim.

4. Kristus, Zveličar in zveličanje

8. Bog Adamovim otrokom v nobenem trenutku poti človeštva ni prenehal ponujati svojega zveličanja (prim. 1 Mz 3,15). V Noetu z vsemi ljudmi sklene zavezo (prim. 1 Mz 9,9), pozneje pa z Abrahamom in njegovim potomstvom (prim 1 Mz 15,18). Božje zveličanje sprejema ustvarjeni red, ki ga delijo vsi ljudje in se stvarno nadaljuje v zgodovini. Bog si izvoli ljudstvo, kateremu ponudi sredstva, da bi se borilo proti grehu in se bližalo Bogu. Tako pripravlja pot za prihod »močnega Rešitelja v hiši svojega služabnika Davida« (Lk 1,69). V polnosti časov Oče pošlje na svet svojega Sina, ki oznanja Božje kraljestvo in ozdravlja vse bolezni (prim. Mt 4,23). Jezusova ozdravljanja, v katerih je vidna Božja previdnost, so znamenja, ki kažejo na njegovo osebo, kažejo nanj, ki se v velikonočnem dogodku v polnosti razodene kot Gospod nad življenjem in smrtjo. Po evangeliju se zveličanje začne za vsa ljudstva, če sprejmejo Jezusa: »Danes je v to hišo prišlo zveličanje« (Lk 19,9). Veselo oznanilo o zveličanju ima ime in obličje: Jezus Kristus, Božji Sin, Rešenik. »Na začetku krščanstva ni etične odločitve ali kakšne velike ideje, marveč srečanje z dogodkom, z osebo, ki daje našemu življenju novo obzorje in s tem njegovo odločilno usmeritev.«¹⁴

9. Krščanska vera je v svojem stoletnem izročilu z različnimi podobami prikazovala odrešensko delo učlovečenega Božjega Sina. Pri tem ni nikoli ločevala razsežnosti zveličanja – Kristus nas je odrešil greha – od razsežnosti povišanja: Kristus nas je napravil za Božje sinove in hčere, ki so deležni njegove božje narave (prim. 2 Pt 1,4). Če gledamo na dar zveličanja z njegovega spuščajočega se vidika (z vidika Boga, ki prihaja odrešit človeka), je Jezus prinašalec svetlobe in razodevalec, odrešenik in osvoboditelj, ki človeka pobožanstvi in opraviči. Če pa izberemo vzpenjajoči se vidik (z vidika človeka, ki se obrača k Bogu), pa Jezus kot veliki duhovnik nove zaveze prinaša Očetu v imenu človeštva popolno daritev: daruje samega sebe, uresniči spravo za grehe, večno živi, da bi se zavzemal za nas. Tako se razkrije čudovita sinteza med Božjim in človeškim delovanjem, ki pokaže na nevzdržnost individualističnega

gledanja. Po eni strani namreč spuščajoči se vidik izpričuje popolno prvenstvo svobodnega Božjega delovanja. Ponižnost, da sprejmemo Božje darove, preden storimo karkoli, je bistvenega pomena, da bi mogli odgovoriti na Odrešenikovo ljubezen. Po drugi strani pa nas vzpenjajoči se vidik spominja na to, da je Oče hotel prenoviti naše delovanje s povsem človeškim delovanjem svojega Sina, da bi mi – prilični Kristusu – mogli opravljati »dobra dela, ki jih je Bog vnaprej določil za nas« (Ef 2,10).

10. Poleg tega je jasno, da se zveličanje, ki ga je Jezus uresničil v svoji osebi, ne tiče samo človekove notranjosti. Sin je namreč postal meso (prim. Jn 1,14), da bi mogel vsakemu človeku prinesiti zveličavno občestvo z Bogom. Prav zato, ker je privzel meso (prim. Rim 8,3; Heb 2,14; 1 Jn 4,2) in bil rojen iz žene (prim. Gal 4,4), je »Božji Sin postal sin človekov«¹⁵ in naš brat (prim. Heb 2,14). Ko je postal član človeške družine, se je »tako rekoč zedinil z vsakim človekom«.¹⁶ Vzpostavil je nov red odnosov z Bogom, svojim Očetom, in vsemi ljudmi. V ta red moremo biti vključeni, da bi bili deležni njegovega življenja. Sprejetje mesa zato nikakor ne omejuje Kristusovega zveličavnega delovanja, ampak mu stvarno omogoča, da Božje zveličanje posreduje vsem Adamovim otrokom.

11. V odgovor na individualistično zoževanje novega pelagianizma in na obljubo zgolj notranje osvoboditve novega gnosticizma je treba končno opozoriti, kako deluje Jezus kot Rešenik. Ni se omejil na to, da bi nam pokazal pot za srečanje z Bogom – pot, po kateri bi nato mi sami mogli hoditi z lastno močjo v pokorščini njegovi volji in v posnemanju njegovega zgleda. Kristus je marveč sam postal pot, da bi nam odprl vrata k odrešenju: »Jaz sem pot« (Jn 14,6).¹⁷ Ta pot pa vrh tega ni zgolj notranja pot na robu naših odnosov z drugimi in ustvarjenim svetom. Nasprotno, »Jezus nam je odprl novo in živo pot /.../ po svojem mesu« (Heb 10,20). Kristus je torej Rešenik, ker je sprejel našo celotno človeško naravo in živel resnično človeško življenje v občestvu z Očetom ter brati in sestrami. Zveličanje je v tem, da se pustimo vključiti v to Kristusovo življenje, ko prejmemo njegovega Duha (prim. 1 Jn 4,13). Tako je Kristus postal »počelo vseh milosti po svoji naravi«.¹⁸ Kristus je hkrati Zveličar in zveličanje.

5. Zveličanje v Cerkvi, Kristusovem telesu

12. Kraj, kjer nam je podarjeno zveličanje, ki ga prinaša Kristus, je Cerkev. To je občestvo tistih, ki so včlenjeni v nov red odnosov, vzpostavljen s Kristusom, in morejo prejeti polnost Kristusovega Duha (prim. Rim 8,9). Razumevanje za to cerkveno posredovanje zveličanja je bistvena pomoč, da bi premagali vsakršno težnjo po okrnjenih pojmovanjih. Kajti zveličanja, ki nam ga ponuja Bog, ni mogoče doseči z lastnimi močmi, kakor bi rad novi pelagianizem, ampak po odnosih, ki izvirajo iz učlovečenega Božjega Sina in oblikujejo občestvo Cerkve. Milost, ki nam jo podarja Kristus, poleg tega ne prinaša zgolj notranjega zveličanja, kakor si domišlja novo gnostično gledanje, ampak nas privzema v stvarne odnose. Zato je Cerkev vidno občestvo! V njej se dotikamo Jezusovega mesa, na odličen način v najbolj ubogih in trpečih bratih in sestrah. Cerkev kot »vesoljni zakrament odrešenja«¹⁹ nam posreduje zveličanje in nam zagotavlja, da zveličanje ne obstaja niti v samouresničevanju osamljenega posameznika niti v njegovi notranji spojitvi z Božjim, ampak v včlenitvi v občestvo oseb, ki so deležne občestva Trojice.

13. Individualistično gledanje in čisto notranje pojmovanje zveličanja poleg tega nasprotujeta zakramentalnemu odrešenjskemu redu, po katerem Bog hoče rešiti človeka. V Cerkvi je mogoča deležnost pri novem redu odnosov, ki jih je osnoval Jezus. Ta deležnost pa se uresničuje po zakramentih, med katerimi je krst vrata²⁰, evharistija pa vir in vrhunec.²¹ Tako je na eni strani vidno, da je prilaščanje samoodrešenja, ki računa samo na lastne človeške moči, nevzdržno. Vera nasprotno priznava, da smo rešeni po krstu, ki nam vtisne neizbrisni pečat pripadnosti Kristusu in Cerkvi. V tem je zakoreninjena preobrazba našega dejanskega načina, kako živimo odnose z Bogom, ljudmi in ustvarjenimi stvarmi (prim. Mt 28,19). Očiščeni podedovanega greha in slehernega osebnega greha, smo poklicani k novemu življenju (prim. Rim 6,4). Verniki nenehno rastejo in se prenavljajo z milostjo sedmih zakramentov, predvsem kadar je pot napornejša in ponovno pademo. Če verniki z grehom opešajo v svoji ljubezni do Kristusa, morejo biti z zakramentom

pokore spet sprejeti v red odnosov, ki jih je vzpostavil Jezus, da bi živeli kakor On (prim. 1 Jn 2,6). Tako polni upanja gledajo na poslednjo sodbo, ko bo vsak človek sojen po dejanskih delih ljubezni (prim. Rim 13,8–10), zlasti do najšibkejših (prim. Mt 25,31–46).

14. Zakramentalnemu odrešenjskemu redu nasprotujejo tudi tokovi, ki propagirajo zgolj notranje zveličanje. Gnosticizem se namreč povezuje z odklonilnim pogledom na ustvarjeni red, ki ga pojmuje kot omejevanje popolne svobode človeškega duha. Posledično vidi zveličanje kot osvoboditev od telesa in stvarnih odnosov, v katerih človek živi. Za nas odrešene pa resnično zveličanje »po daritvi telesa Jezusa Kristusa« (Heb 10,10; prim. Kol 1,22) še zdaleč ni osvoboditev od telesa, pač pa zveličanje vključuje tudi njegovo posvečenje (prim. Rim 12,1). V človeško telo, ki ga je oblikoval Bog, je vpisana govorica, ki vabi človeka, naj priznava Stvarnikove darove ter živi v občestvu z brati in sestrami.²² Odrešenik je s svojim učlovečenjem in velikonočno skrivnostjo to prvotno govorico ponovno vzpostavil, prenovil in nam jo posredoval v telesnem redu zakramentov. Zaradi zakramentov morejo kristjani živeti v zvestobi Kristusovemu mesu in torej v zvestobi dejanskemu redu odnosov, ki jih je on podaril. Ta red odnosov posebej zahteva skrb za vse ljudi v njihovem trpljenju, zlasti s telesnimi in duhovnimi deli usmiljenja.²³

6. Sklep: Oznanjevanje vere v pričakovanju Odrešenika

15. Zavest polnosti življenja, v katero nas sprejema Jezus, Odrešenik, priganja kristjane k misijonskemu poslanstvu, da bi oznanjevali luč evangelija.²⁴ V tem prizadevanju so pripravljene graditi iskren in ploden pogovor s pripadniki drugih verstev, v zaupanju, da more Bog »vse ljudi dobre volje, v katerih srcu nevidno deluje milost«²⁵ pripeljati k zveličanju v Kristusu. Medtem ko se Cerkev z vsemi svojimi močmi posveča evangelizaciji, ne preneha prositi za končni Odrešenikov prihod, kajti »v upanju smo rešeni« (Rim 8,24). Človekovo zveličanje bo dopolnjeno šele tedaj, ko bomo po zmagi nad

zadnjim sovražnikom, smrtjo (prim. 1 Kor 15,26), povsem deležni veličastva vstalega Jezusa. On bo privedel do dopolnitve naš odnos z Bogom, brati in sestrami ter ustvarjenimi stvarmi. Vseobsegajoče zveličanje, zveličanje duše in telesa, je dokončna poklicanost, h kateri Bog kliče vse ljudi. Utrjeni v veri, oprti na upanje, dejavni v ljubezni po zgledu Marije, Odrešenikove Matere, prve odrešene, imamo gotovost: »Naša domovina je v nebesih, od koder tudi pričakujemo Odrešenika, Gospoda Jezusa Kristusa. On bo z močjo, s katero si more podvreči vse, preobrazil naše bedno telo, da ga bo naredil podobno svojemu poveličanemu telesu« (Flp 3,20–21).

Papež Frančišek je ta dokument, ki je bil sklenjen na plenarnem zasedanju Kongregacije za verski nauk 24. januarja 2018, potrdil in naročil, naj se objavi.

Rim, sedež Kongregacije za verski nauk, 22. februarja 2018, na praznik sedeža apostola Petra.

+ Luis F. Ladaria, S.I.
naslovni nadškof tibiški
prefekt
+ Giacomo Morandi
naslovni nadškof cerveterski
tajnik

Opombe

¹ Drugi vatikanski koncil, Dogmatična konstitucija o božjem razodetju *Verbum Dei*, BR 2.

² Prim. Kongregacija za verski nauk, izjava *Dominus Iesus, Gospod Jezus* (6. avgust 2000), št. 5–8: AAS 92 (2000), 745–749. Slovenski prevod v: *Communio* 10 (2000), 193–221.

³ Prim. Frančišek, ap. spodbuda *Evangelii gaudium, Veselje evangelija* (24. november 2013), št. 67: AAS 105 (2013), 1048.

⁴ Prim. isti, okr. *Lumen fidei, Luč vere* (29. junij 2013), št. 47: AAS 105 (2013), 586–587; ap. spodbuda *Evangelii gaudium*, št. 93–94: AAS (2013), 1059; *Nagovor zastopnikom petega narodnega kongresa Cerkev v Italiji*, Firenze (10. november 2015): AAS 107 (2015), 1287.

⁵ Isti, *Nagovor zastopnikom petega narodnega kongresa Cerkev v Italiji*, Firenze (10. november 2015): AAS 107 (2015), 1288.

⁶ Isti, ap. spodbuda *Evangelii gaudium*, št. 94: AAS 105 (2013), 1059: »Očarljivost gnosticizma, vere, zaprte v subjektivizmu, pri katerem je pomembna edino neka izkušnja

ali vrsta utemeljitev in spoznanj, o katerih človek misli, da morejo tolažiti in razsvetljevati. A tu je človek navsezadnje zaprt v svojem lastnem razumu in svojih čustvih«; Papeški svet za kulturo in medverstveni dialog, Jezus Kristus, prinašalec vode življenja. Krščanski pogled na »New Age« (januar 2003), Vatikan 2003.

⁷ Frančišek, okr. *Lumen fidei*, Luč vere, št. 47: AAS 105 (2013), 586–587.

⁸ Isti, *Nagovor udeležencem romanja škofije Brescia* (22. junij 2013): AAS 95 (2013), 627: »v svetu, [...] kjer gre človek raje po poti gnosticizma, [...] 'brez mesa' – Bog, ki ni postal meso [...]«.

⁹ Po zmoti pelagianizma, ki je nastala v petem stoletju okoli Pelagija, človek potrebuje milost za izpolnjevanje Božjih zapovedi in za rešenje samo v smislu zunanje pomoči za svojo svobodo (kakor potrebujemo recimo svetlobo, zgled, moč), ne pa v smislu povsem nezasluzene posvetitve in korenite prenovitve njegove svobode, ki mu omogoča delati dobro in doseči večno življenje. Bolj zapleteno je gnostično gibanje, ki je nastalo v prvem in drugem stoletju in pozna več različnih oblik. Na splošno so gnostiki mislili, da človek doseže zveličanje z ezoteričnim znanjem ali »gnozo«. To znanje gnostiku razkrije njegovo pravo bistvo, namreč iskro Božjega duha, ki prebiva v njegovi notranjosti, ki je osvobodjena telesa, ker je telo tuje njegovi pravi človeškosti. Samo na ta način se gnostik vrne k svojemu prvotnemu bitju v Bogu, od katerega se je oddaljil po padcu v greh.

¹⁰ Prim. Tomaž Akvinski, *Summa theologiae*, I–II, q. 2.

¹¹ Prim. Avguštin, *Izpovedi* I, 1: *Corpus Christianorum*, 27,1.

¹² Drugi vatikanski koncil, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, CS 22.

¹³ Mednarodna teološka komisija, Bog Odrešenik. O izbranih vprašanjih, 1995, št. 2.

¹⁴ Benedikt XVI., okr. *Deus caritas est, Bog je ljubezen* (25. december 2005), Nr. 1: AAS 98 (2006), 217; prim. Frančišek, apostolska spodbuda *Evangelii gaudium, Veselje evangelija*, št. 3: AAS 105 (2013), 1020.

¹⁵ Irenäus, *Adversus haereses*, III, 19,1: *Sources Chrétiennes*, 211, 374.

¹⁶ Drugi vatikanski koncil, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, CS 22.

¹⁷ Prim. Avguštin, *Tractatus in Ioannem*, 13, 4: *Corpus Christianorum* 36, 132: »Jaz sem pot, resnica in življenje« (Jn 14,6). Če iščeš resnico, hodi po poti, kajti pot je tudi resnica. Cilj, h kateremu se bližaš, in pot, po kateri moraš iti, sta isto. Ne moreš priti na cilj, če ubereš drugo pot. Po drugi poti ne moreš priti h Kristusu: h Kristusu moreš priti samo po Kristusu. Kako prideš h Kristusu po Kristusu? Prideš h Kristusu, ki je Bog, po Kristusu, ki je človek. Po Besedi, ki je meso postala, prideš k Besedi, ki je bila v začetku pri Bogu.«

¹⁸ Tomaž Akvinski, *Quaestio de veritate*, q. 29, a. 5, co.

¹⁹ Drugi vatikanski koncil, dogmatična konstitucija o Cerкви *Lumen gentium*, C 48.

²⁰ Prim. Tomaž Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 63, a. 3.

²¹ Drugi vatikanski koncil, dogmatična konstitucija o Cerкви *Lumen gentium*, C 11; konstitucija o svetem bogoslužju *Sacrosanctum Concilium*, B 10.

²² Prim. Frančišek, okr. *Laudato si'* (24. maj 2015), št. 155, AAS 107 (2015), 909–910.

²³ Prim. isti, pismo *Misericordia et misera* (20. november 2016), št. 20: AAS 108 (2016), 1325–1326.

²⁴ Prim. Janez Pavel II., okr. *Redemptoris missio, Odrešenikovo poslanstvo* (7. december 1990), št. 40: AAS 83 (1991), 287–288; Frančišek, apostolska spodbuda *Evangelii gaudium, Veselje evangelija* št. 9–13: AAS 105 (2013), 1022–1025.

²⁵ Drugi vatikanski koncil, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, CS 22.